

INLEIDING

Ongelijkheid in Nederland

Gwen van Eijk, Tim Reeskens & Saskia Keuzenkamp

Voorbij de hype

Hedendaagse maatschappelijke debatten over ongelijkheid in Nederland grijpen te pas en te onpas terug op het *magnus opus* van de Franse econoom Thomas Piketty – *Kapitaal in de 21ste eeuw* (2014). In een notendop stelt Piketty dat de economische ongelijkheid in westerse samenlevingen toeneemt doordat het rendement op vermogen de economische groei overstijgt. Op basis van deze analyse is zijn verwachting dat bij het uitblijven van herverdelend beleid de kloof tussen arm en rijk blijvend zal toenemen. Hoewel direct werd bediscussieerd of Piketty's analyse ook opgaat voor Nederland, resoneerden zijn bevindingen met de inherente beleidsconsequenties sterk bij opiniemakers en politici. De aandacht voor de oorzaken en gevolgen van toenemende economische ongelijkheid culmineerde in een bezoek van de Fransman aan de Tweede Kamer waarin hij zijn bevindingen toelichtte. Anderhalf jaar later lijkt de aandacht voor dit thema wat te zijn verslapt, maar desondanks is het niet ondenkbaar dat ongelijkheid een prominente rol zal spelen bij de aankomende Tweede Kamerverkiezingen (zie Wilterdink in Sloot 2016).

Omdat ongelijkheid nu eenmaal een hoofdthema is binnen de sociologie kunnen we niet anders dan verheugd zijn over deze toegenomen aandacht de afgelopen jaren. Toch zijn enkele kritische kanttekeningen op zijn plaats. Allereerst is het niet abnormaal dat Piketty vanwege zijn gedegen analyse het voortouw neemt in de publieke debatten; desondanks doet het wenkbrauwen fronsen dat de Tweede Kamer hem een dermate prominente positie heeft toebedeeld in de politieke debatten over ongelijkheid *in Nederland*, te meer omdat een grondige analyse over de casus Nederland van zijn hand achterwege blijft. Aansluitend op het bezoek van Piketty aan de Commissie voor Financiën van de Tweede Kamer was er dan wel een rondetafelgesprek georganiseerd waarbij ook enkele Nederlandse wetenschappers werden opgevoerd, maar ook hier leken sociologen jammer genoeg gepasseerd. Daarnaast kan je je bovendien afvragen waarom het publieke debat over ongelijkheid in Nederland pas losbarstte na het verschijnen van *Kapitaal in de 21ste eeuw*.

Immers, er is bepaald geen gebrek aan Nederlands sociologisch onderzoek naar ongelijkheid – en evenmin aan alarmerende conclusies. Nog voor de huidige *buzz* publiceerde de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO) in 2011 het rapport *Nieuwe ronde, nieuwe kansen*, uitgerekend om zicht te krijgen op trends in sociale ongelijkheid. Ondanks de vrij optimistische titel kwam de RMO op basis van verschillende sociologische studies tot de conclusie dat zich in Nederland een 'nieuwe klassenmaatschappij' langs lijnen van opleidingsniveau aftekent; een

kloof die dus niet noodzakelijk loopt langs vermogen (vgl. Piketty 2014). De conclusie dat onderwijs zelf een nieuwe sociale scheidslijn in de samenleving kan worden was voor het toenmalige kabinet Rutte I 'een belangrijk signaal voor verder onderzoek naar dit thema', zo lezen we in de reactie van Marja van Bijsterveldt-Vliegenthart (2012), de toenmalige minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

Het volgende kabinet – Rutte II – ging op de ingeslagen weg verder door 'maatschappelijke scheidslijnen' te kiezen als een van de hoofdthema's voor advisering door de adviesraden en planbureaus in de komende jaren (BZK 2013). Het drieluik dat het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) en de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) in 2014 publiceerden is hiervan het resultaat. In het WRR-rapport *Hoe ongelijk is Nederland?* stellen de onderzoekers dat de economische ongelijkheid in Nederland inderdaad is toegenomen, hoewel de verzorgingsstaat meer dan in veel andere landen zorgt voor herverdeling. *Gescheiden werelden?* – een gezamenlijke publicatie van de WRR en het SCP – ging dieper in op sociaal-culturele verschillen, en stelde vast dat er een kloof bestaat tussen lager- en hogeropgeleiden. Het SCP bouwde hierop voort met *Vershil in Nederland*, waarin het alarm sloeg over het feit dat vijftien procent van de Nederlanders behoort tot het kwetsbare 'precariaat' dat op alle dimensies van ongelijkheid achterblijft. In navolging van de RMO oordeelde ook het SCP dat 'het postmodernistische idee van een klassenloze samenleving' dus geen stand houdt (SCP 2014: 313).

Naast de adviserende onderzoeksinstellingen hebben ook de verschillende sociologieafdelingen aan universiteiten zich de afgelopen jaren – nogmaals: vóór de Piketty-hype – toegelegd op grondig onderzoek naar ongelijkheid in Nederland. Een uitputtende lijst aanbieden is zo goed als onmogelijk, maar ter illustratie lichten we hier (in willekeurige volgorde) enkele projecten uit die de relevantie van het Nederlandse sociologische onderzoek voor het ongelijkheidsdebat aantonen. Als het gaat over de ontwikkeling en oorzaken van vermogensongelijkheid is recent een herwerking van Nico Wilterdinks boek uit 1984 verschenen, getiteld *Vermogensongelijkheid in Nederland* (2015) waarin een beeld wordt geschetst van de opbouw van vermogens sinds de negentiende eeuw. Eerder al startten Marco van Leeuwen en Ineke Maas het project *Towards Open Societies* (2009-2014), waarin ze patronen van sociale mobiliteit door de tijd en ruimte heen hebben blootgelegd. Een recentere analyse van opleidingsverschillen in Nederland door de tijd heen krijgen we aangeboden in het boek *Opleiding als sociale scheidslijn: een nieuw perspectief op een oude kloof* (2015) onder redactie van Marloes de Lange, Jochem Tolsma en Maarten Wolbers. Ongeveer tegelijkertijd verscheen *Een kloof van alle tijden* (2015) waarin Herman van de Werfhorst wetenschappers vanuit verschillende disciplines samenbrengt om voor Nederland de gevolgen te schetsen van een kloof tussen lager- en hogeropgeleiden. Diezelfde Van de Werfhorst speelde eerder eveneens een prominente rol in het project *Growing Inequalities? Impact* (2010-2013) waarin onderzocht werd hoe ongelijkheid een invloed uitoefent op verschillende sociale, culturele en politieke uitkomsten.

Door de publicatiebomen de ongelijkheid niet meer zien

Gegeven het aantal nationale en internationale projecten alsook de waslijst aan publicaties die daaruit zijn voortgevloeid, is de zichtbaarheid van dat onderzoek en de rol van de betrokken Nederlandse sociologen in het publieke debat over ongelijkheid toch relatief beperkt gebleven, zeker in vergelijking met de zichtbaarheid van economen. Die beperkte zichtbaarheid van sociologen is eerder en elders tegen het licht gehouden – zie bijvoorbeeld het rapport van Nederlandse Sociologische Vereniging (NSV), *Naar een evenwichtige kwaliteitsbeoordeling van sociologisch onderzoek* (2013), en het debat *Rethink Sociology* in het voorgaande nummer van *Sociologie*. Ons doel is niet deze kritiek hier te herhalen. Wel willen we dieper ingaan op twee punten die naar ons idee belangrijk zijn als we willen nadenken over hoe de publieke rol van sociologen in het ongelijkheidsdebat kan worden versterkt.

Ten eerste denken we dat de zichtbaarheid van onderzoek naar ongelijkheid verhuld wordt door het gebruik van te gedetailleerde concepten die het voor buitenstaanders zeer moeilijk, zo niet onmogelijk, maken om het verband te leggen tussen deze onderzoeken en de recente debatten over ongelijkheid, gestimuleerd door het onderzoek van Piketty naar groeiende ongelijkheid in vermogen. Terwijl veel Nederlandse sociologen zich hebben geënt op ongelijkheid, brengt een zoektocht naar hun publicaties waarin zij rechtstreeks refereren naar ongelijkheid weinig soelaas.

Een voorbeeld is de blijvende aandacht voor sociaal kapitaal (zie de bijdragen van Volker et al. en De Haan et al. in dit nummer). In essentie slaat dit concept op de rol van netwerken in toegang tot waardevolle hulpbronnen die mensen in staat stellen hun doelen te bereiken (vgl. Bourdieu 1986). Die vraag is relevant juist omdat die toegang tot hulpbronnen scheef is verdeeld. In het boek *Our Kids* (zie Reeskens in dit nummer voor een bespreking) claimt Robert Putnam bijvoorbeeld dat toenemende ongelijkheid wordt veroorzaakt door afbrokkelend sociaal kapitaal. Zonder ongelijkheid zou een concept als sociaal kapitaal überhaupt niet relevant zijn. Een ander voorbeeld vinden we bij onderzoek naar migranten en vrouwen. In onderzoek naar migratie (zie Snel et al. en Saharso in dit nummer) vertrekken sociologen vaak vanuit de constatering dat immigranten een achtergestelde positie hebben en willen we de mechanismen achter hun achterstelling, of succesverhalen, begrijpen. Ook onderzoek naar gender en LGBTQ gebeurt niet enkel omdat we verschillen in seksuele identiteiten en voorkeuren in kaart willen brengen, maar omdat we signaleren dat er ongelijkheden en ongelijkwaardigheden bestaan (zie Römken in dit nummer). Onderzoek naar beeldvorming, om een laatste voorbeeld te geven, over sociale categorieën – armen, rijken, ‘allochtonen’, vluchtelingen, vrouwen, etc. – kan op zichzelf interessant zijn, maar wordt urgent wanneer groepen een ongelijkwaardige rol hebben in beslissingen over de verdeling van hulpbronnen (zie Arts en Van den Bulk en Van Eijk dit nummer).

Dat sociologen weinig geneigd zijn hun onderzoek te presenteren onder de vlag van ‘ongelijkheid’ heeft er wellicht mee te maken dat de keuze voor een niche het makkelijker maakt om expertise op een bepaald thema te ontwikkelen. Dat sociologen schijnbaar de ‘grote sociologische vragen’ uit het oog verliezen om aanslui-

ting te vinden bij een toenemende ‘professionalisering’ van de discipline (om de opdeling van Burawoy (2005) te gebruiken), inclusief haar publicatiecultuur, is ook een probleem dat recentelijk werd blootgelegd door Dewilde en Achterberg in de eerder genoemde discussie in *Sociologie* getiteld *Rethink Sociology*. Die professionalisering heeft er voor gezorgd dat:

‘de hoofdvragen van de sociologie (ongelijkheid, sociale verandering, cohesie, individualisering, rationalisering, globalisering) worden uiteengelegd in (soms heel veel) kleinere onderzoeksvragen, waarbij het vaker voorkomt dat het verband met de hoofdvragen niet wordt gelegd, of niet wordt uitgelegd’ (2015: 269).

Die professionalisering of de keuze voor een niche is op zich niet problematisch, aangezien we als sociale wetenschappers juist vrij specifieke mechanismen die ongelijkheden veroorzaken, reproduceren en bekrachtigen ten volle moeten doorgronden (zie Van der Waal en De Koster in dit nummer). Echter, wanneer de terugkoppeling naar grotere thema’s ontbreekt, dan bewijst de discipline zichzelf geen dienst. Dat die koppeling kan worden gemaakt, bewijst het feit dat de artikelen die we hebben ontvangen voor dit themanummer een keur aan thema’s behandelen die op het eerste gezicht wellicht vrij specialistisch zijn – de woningmarkt, onderwijs, opinieonderzoek, migratie, geweld, sociale netwerken, beeldvorming, arbeid – maar die toch moeiteloos bijeen kunnen worden gebracht in een themanummer over ongelijkheid in Nederland.

Mea culpa, mea maxima culpa

Naast de professionalisering van de sociologie, gekenmerkt door de opdeling in deelvragen in plaats van de terugkoppeling naar grote maatschappelijke vragen, betreft een tweede punt de interactie tussen sociologen en de media – of juist het uitblijven ervan. Het is evident dat ter verklaring zowel naar de vraag- als aanbodzijde gekeken moet worden. Zoals we al hebben besproken, valt over de vraagzijde te zeggen dat we het journalisten niet gemakkelijk maken met sociologische publicaties waarin we nauwelijks refereren naar de grote maatschappelijke thema’s en debatten.

Wat betreft de aanbodzijde moeten we de opmerking van Tjerk Gualthérie van Weezel (2015), economieredacteur bij *de Volkskrant*, ter harte nemen als hij zegt dat sociologen zelf te weinig contact zoeken met de media. In navolging van een discipline als de economie stelt hij voor dat sociologen geprikkeld moeten worden achter hun bureaus vandaan te komen, bijvoorbeeld door jaarlijks een bokaal uit te reiken voor verdiensten in de media. Nu betwijfelen wij of we de handen op elkaar kunnen krijgen voor nóg een competitie – naast de strijd om onderzoeksbudget, prijzen voor beste docent aan de faculteit, prijzen voor het beste artikel (zie ook Van Zoonen 2015). Maar we kunnen ons vinden in de algemene kritiek van de economieredacteur: het is belangrijk dat Nederlandse sociologen hun onderzoeksbevindingen beschikbaar en toegankelijk maken voor een breder

publiek en dat ze zich actief mengen in publieke debatten – dan wel door te reageren op zorgen vanuit de samenleving, dan wel door belangrijke onderwerpen onder de aandacht te brengen. Ongelijkheid blijft een van de grote vragen die zowel sociologen als de maatschappij bezighouden. De discussie erover zou niet (alleen) moeten afhangen van goedgebekte en mediagenieke wetenschappers. In plaats van een jaarlijkse bokaal zouden we dan ook beter kunnen streven naar manieren waarop we een voortdurende discussie kunnen faciliteren en waaraan ook beginnende en niet-mediagenieke onderzoekers een bijdrage kunnen leveren. Zoals Van Zoonen (2015) constateerde: enkel belonen van excellente onderzoekers en excellent onderzoek vergroot de ongelijkheid binnen de wetenschap en zal uiteindelijk niet tot betere wetenschap leiden.

Wat betreft toegankelijkheid van onderzoek voor een breder publiek, zijn we trots dat *Sociologie* met ingang van 2016 het eerste Nederlandse sociaalwetenschappelijke tijdschrift is dat alle artikelen *open access* aanbiedt. Dat betekent dat geen enkele geïnteresseerde, of dat nu een beleidsmaker of burger is, geconfronteerd zal worden met een betaalmuur, ook niet voor de voorgaande nummers. Daarnaast verheugen we ons over het feit dat de sociologieafdelingen samen met de NSV serieus nadenken over een online platform voor discussie, zodat onderzoek hopelijk ook in begrijpelijke vorm voor een breder publiek toegankelijk wordt (zoals het blog *Me Judice* een platform is waar economen debatteren en de website *Sociale Vraagstukken* een platform is voor (beleids-)onderzoekers en andere deskundigen).

Kortom, we denken dat sociologen een veel grotere rol in het publieke debat over ongelijkheid kunnen spelen. Het huidige sociologische onderzoek biedt daartoe in elk geval relevante en waardevolle aanknopingspunten, zo laten we in dit themanummer over verklaringen voor ongelijkheid zien. Dit nummer is voorts geïnspireerd door de gevoelde noodzaak een platform te bieden voor onderzoek naar ongelijkheid dat niet onder die vlag wordt gepresenteerd en bijgevolg voorbij gaat aan de hype waarbij de focus louter op economische ongelijkheid ligt. Met dit nummer proberen we bij te dragen aan een versterking van de interactie tussen de sociologie, de media en de politiek.

De inhoud van dit themanummer

De bijdragen in dit themanummer zijn het resultaat van een grondig selectie- en evaluatieproces dat begon met het verspreiden van een *call for papers* in het voorjaar van 2015. In deze oproep nodigden we sociologen uit om ‘vernieuwende, alternatieve en aanvullende analyses’ aan te dragen over ongelijkheid in Nederland – bijdragen die verder gaan dan de vraag of ongelijkheid in Nederland nu is toegenomen of niet. De bedoeling van deze insteek van het themanummer was om inzichten te verschaffen in de mechanismen die ten grondslag liggen aan ongelijkheid, om verschillende dimensies van ongelijkheid (naast verschillen in inkomen of vermogen) te analyseren, om te belichten hoe verschillende vormen van ongelijkheid samenhangen, wat de gevolgen van ongelijkheid zijn en wat de betekenis van ongelijkheid is in de hoofden van mensen. De bijdragen in dit the-

manummer zijn zorgvuldig gewogen op basis van hun relevantie voor het onderwerp ongelijkheid; de wetenschappelijke merites van de onderzoeksartikelen zijn tevens beoordeeld door twee anonieme referenten.

Ontwikkelingen in vermogensongelijkheid

In dit themanummer blijft de vraag of economische ongelijkheid is toegenomen niet onderbelicht. Twee bijdragen, van de hand van Nico Wilterdink en Barend Wind, enten zich op deze vraag, en richten zich specifiek op vermogensongelijkheid. Beide auteurs bekijken de ontwikkeling van vermogensongelijkheid sinds de jaren tachtig. Ondanks een verschillende focus komen beide auteurs tot gelijkaardige bevindingen: zorgen over groeiende ongelijkheid in Nederland zijn wel degelijk gegronnd. Naast de vraag naar trends, richt *Nico Wilterdink* zich ook op de vraag in hoeverre de beschreven ontwikkelingen in termen van klassentegenstellingen geduid kunnen of moeten worden. In zijn essay bouwt Wilterdink voort op zijn recent verschenen studie *Vermogensongelijkheid in Nederland. Ontwikkelingen sinds 1850*, een herziene en uitgebreide versie van zijn proefschrift uit 1984, waaraan een hoofdstuk over ontwikkelingen na 1980 is toegevoegd. In de bijdrage aan dit nummer bespreekt hij onder meer de vraag waarom de veelvuldig opgemerkte toename van ongelijkheid zo zelden in termen van antagonistische klassenbelangen wordt opgevat. Als een van de oorzaken daarvan noemt hij het blijvend hoge welvaartsniveau voor de meerderheid van Nederlanders en de daarmee samenhangende continuering van de voorzieningen van de verzorgingsstaat – tot nu toe.

Mechanismen in de (re)productie van ongelijkheid

Een tweede belangrijk onderwerp in dit themanummer beslaat de mechanismen die ongelijkheid veroorzaken en reproduceren. Volgens *Jeroen van der Waal* en *Willem de Koster* schiet sociologisch onderzoek hierin tekort, voornamelijk omdat onderzoekers zich te veel laten leiden door statistische verbanden ('variabelenonderzoek') en de verklarende interpretatie en theorievorming onderbelicht laten. Ook al kan deze kritiek op menig sociologisch onderzoek van toepassing zijn, toch ondermijnt ze in het bijzonder het ongelijkheidsonderzoek. Een daarmee samenhangend probleem is dat in dit onderzoek 'status' en 'klasse' vaak ofwel expliciet worden vermengd, ofwel onvoldoende empirisch worden ontward, waardoor de exacte mechanismen – en dus de verklaringen – onderbelicht blijven. Van der Waal en De Koster pleiten er dan ook voor klasse en status in empirisch onderzoek apart van elkaar te onderzoeken om zo de conceptuele 'black box' van mechanismen uit te pakken.

Twee bijdragen richten zich specifiek op de rol van sociale netwerken in de reproductie van ongelijkheid. Sociale netwerken bevatten hupbronnen die individuen in staat stellen een betere sociale positie te verwerven. Sociaal kapitaal is ongelijk verdeeld: zo beschikken hoger opgeleiden over grotere en kansrijkere netwerken. Het artikel van *Beate Volker*, *Henk Flap* en *Gerald Mollenhorst* gaat in op de vragen hoe deze ongelijke verdeling van sociale netwerken eruitziet, in hoeverre dat een oorzaak is van andere ongelijkheden, en hoe ongelijkheden geproduceerd of versterkt worden via sociale netwerken. De aanpak van Volker en collega's is innova-

tief omdat sociaal kapitaal door de tijd heen wordt bestudeerd in een panelopzet. Op deze manier kunnen zowel de determinanten als de opbrengsten van de samenstelling van sociale netwerken in kaart worden gebracht.

Dat netwerken ook een negatief effect kunnen hebben wordt duidelijk in het artikel van *Joost de Haan, Pieter Baay* en *Mara Yerkes*. Relaties met anderen kunnen bijvoorbeeld het vinden van werk of de keuze voor een vervolgopleiding ondermijnen of hinderen. De Haan en collega's noemen dat 'negatief sociaal kapitaal'. Bijzonder aan hun onderzoek is dat ze de sociale netwerken onderzoeken van jongeren die op verschillende niveaus een mbo-opleiding volgen. Een belangrijke vraag is of jongeren die minder positief sociaal kapitaal hebben ook meer negatief sociaal kapitaal hebben en of daardoor hun kwetsbare positie wordt bestendig.

Verskillende bijdragen in dit nummer richten zich op beleid als mechanisme waardoor ongelijkheid wordt gereproduceerd. In het eerder aangehaalde essay stelt *Nico Wilterdink* dat er sprake is van een neoliberale omslag die het winst- en marktdenken centraal stelt. Zo maakte de overheid de vakbonden medeverantwoordelijk voor een beleid van loonmatiging en de beperking van arbeidskosten, waardoor vanaf de jaren zeventig van de vorige eeuw de winst op kapitaal sterker aangroeide dan het profijt uit arbeid. Bovendien voerde de overheid bezuinigingen door op collectieve zorguitgaven en zijn uitkeringen conditioneler en selectiever geworden. Beide beleidskeuzen hebben ervoor gezorgd dat de economische ongelijkheid, waaronder ongelijkheid in vermogens, door de jaren heen is toegenomen.

Barend Wind besteedt in zijn artikel aandacht aan het woonbeleid in Nederland in vergelijking met Duitsland en Zweden. Voor veel huishoudens is een eigen woning de grootste bron van vermogen. De toename van het eigenwoningbezit sinds de jaren tachtig is dan ook een belangrijke bron in de vermogensopbouw onder een groep die voorheen aangewezen was op huurwoningen. Wind claimt dat de mate waarin de democratisering van het eigenwoningbezit daadwerkelijk leidt tot een meer gelijke verdeling van vermogens sterk afhangt van het gevoerde woonbeleid en ontwikkelingen in de woningmarkt. Het Nederlandse beleid – zonder bouwsubsidies, met hypotheekrenteaftrek en gemakkelijke hypotheekverstrekking – werkt grotere vermogensongelijkheid in de hand, aldus Wind.

Sociale mobiliteit van migranten vormt het onderwerp van het artikel van *Erik Snel, Sónia Pereira* en *Margrietha 't Hart*. Zij willen verklaren waarom migranten het doorgaans minder goed doen op de arbeidsmarkt in vergelijking met 'autochtone' Nederlanders, waardoor ongelijkheden tussen deze groepen bestaan. Het gegeven dat ook hoger opgeleide migranten stagneren op de sociale ladder suggereert dat verklaringen die zich richten op individuele factoren zoals opleiding en vaardigheden niet toereikend zijn. Snel en collega's schuiven sociale en institutionele factoren naar voren die de kansen voor migranten beperken. Hun landenvergelijkend onderzoek levert aanknopingspunten om verder na te denken over hoe beleid de positie van migranten mede bepaalt.

Het gevoerde beleid is een vertaling van de verhouding tussen politieke visies die hun bron hebben in de verkiezingsuitslag en de daarmee verbonden beleidsvoorkeuren onder de bevolking. Deze benadering werpt de vraag op welke opvattingen er onder Nederlanders bestaan over de herverdeling van inkomens en vermogen.

Femke Roosma onderzoekt in haar artikel de legitimiteit van het belastingstelsel, door onder meer te kijken naar steun voor een hoger belastingtarief voor rijke huishoudens. In haar bijdrage gaat Roosma na welke individuele factoren, zoals eigenbelang, politieke voorkeur en vertrouwen, preferenties voor belastingstelsels kunnen verklaren. Ze plaatst de resultaten in een breder debat over de relatie tussen de burger en de politiek.

Beelden van ongelijkheid

Welk beleid de voorkeur geniet onder het publiek hangt mede af van de mate waarin mensen ongelijkheid zien en hoe zij dit beoordelen. Hoe zien Nederlanders hun eigen positie op de sociale ladder en eventuele kansen op sociale mobiliteit: zijn zij optimistisch over mogelijkheden om sociaal te stijgen, of bang om sociaal te dalen? Achten zij de ervaren ongelijkheid rechtvaardig of niet? De vraag of inkomens herverdeeld moeten worden hangt af van onze visies op armoede: is dit te wijten aan individuele tekortkomingen of aan de maatschappelijke context? Inzicht in beeldvorming over ongelijkheid is essentieel als we willen begrijpen hoe beleidsvoorkeuren tot stand komen, en daarmee ook hoe het sociaal beleid gelegitimeerd wordt.

Josien Arts onderzoekt in haar artikel denkbeelden over armoede bij HR-managers en maatschappelijk werkers, twee groepen die beslissingen nemen over de toegang tot voorzieningen en banen voor kwetsbare groepen. Overeenkomstig de bevindingen van Roosma zien we in Arts' onderzoek zeer uiteenlopende denkbeelden. Naast het bestuderen van de verklaringen die aan armoede worden opgehangen, analyseert Arts hoe haar respondenten mogelijke oplossingen voor het armoedeprobleem zien. Methodologisch valt dit artikel op vanwege het systematische onderzoeksdesign dat vervolgonderzoek onder andere relevante (beroeps)groepen goed mogelijk maakt.

Een even interessante methodologische innovatie zien we terug in het artikel van *Lenie van den Bulk* en *Gwen van Eijk*. Met behulp van visuele methoden gaan zij na in hoeverre leerlingen in het voortgezet onderwijs ongelijkheid in status zien en hoe zij dat interpreteren en relateren aan hun eigen (verwachte) sociale status. Een deel van de leerlingen lijkt te accepteren dat sommige beroepen en functies belangrijker zijn voor de samenleving dan andere, en dat verschillen in beloning en status dan ook gelegitimeerd zijn. Anderzijds zijn er ook jongeren die juist de *common sense* van ongelijke beloningen in twijfel trekken. De vraag is hoe beelden van ongelijkheid doorwerken in gepercipieerde kansen in de samenleving.

Als we het hebben over ongelijkheid spreken we vaak over een 'tweedeling' of 'kloof'. 'Het is een verontrustend beeld van de maatschappelijke hiërarchie, maar tegelijkertijd is het een al te schematische weergave van de sociale werkelijkheid', zo stelt *Rineke van Daalen* in haar essay. Die typering van ongelijkheid brengt met zich mee dat het 'midden' – middeninkomens, middelbaar opgeleiden – stelselmatig wordt genegeerd. Van Daalen illustreert hoe onderzoekers zich vooral richten op de uitersten van de sociale ladder en bespreekt waarom het van belang is de positie van de middenklasse beter in kaart te brengen om een accuraat beeld te krijgen van ongelijkheid.

Het essay van *Gwen van Eijk* gaat in op de rol van Nederlandse tv-programma's in de beeldvorming over ongelijkheid. In de afgelopen jaren zijn er verschillende programma's gemaakt die de kijker iets vertellen over hoe 'echte' mensen (in tegenstelling tot acteurs in series en soaps) leven in armoede of weelde. Britse sociologen hebben veelvuldig kritiek geuit op *poverty porn* waarin arme mensen worden uitgebuit ter vermaak. Geïnspireerd door deze discussie verkent Van Eijk of en op welke manier reality-tv de kijker kan informeren over arme en rijke mensen – zonder te vervallen in stereotiepe of stigmatiserende beelden – en over ongelijkheid meer in het algemeen.

Stereotiepe en eenzijdige beeldvorming zien we ook terug in het discours over gender en genderongelijkheid, met recent de ophef over seksueel geweld tegen vrouwen in Keulen en enkele andere locaties op oudejaarsavond 2015. Voor zover we ons opwinden over genderongelijkheid, zo signaleert *Renée Römken* in haar essay, wordt dat vooral ingegeven door zorgen over 'niet-westerse culturen'. Ook hier heeft beeldvorming in potentie verregaande consequenties, aangezien de incidenten al snel werden verbonden met de vraag of westerse landen nog meer vluchtelingen uit niet-westerse landen moeten opnemen. Op basis van een eerste analyse van de 'Keulse kwestie' houdt Römken de culturalisering van genderongelijkheid en geweld kritisch tegen het licht.

Debat: SCP-rapport Verschil in Nederland (2014)

Het SCP-rapport *Verschil in Nederland (2014)* heeft op een gedegen manier de laagdheid van de Nederlandse samenleving in kaart willen brengen. Juist omdat dit rapport zo sterk inhaakt op het thema van dit themanummer, is een debat georganiseerd tussen drie prominente sociologen en de auteurs van het SCP-rapport. *Verschil in Nederland* onderzoekt verschillen – *ongelijkheden* – tussen Nederlanders aan de hand van verschillende kapitaalvormen. Aan Bourdieus bekende drie-eenheid van economisch, cultureel en sociaal kapitaal is nog een vierde toegevoegd: persoonskapitaal. Op basis van een analyse van de mate waarin de verschillende kapitaalvormen accumuleren komen de auteurs tot een empirische typologie van de Nederlandse samenleving die bestaat uit twee 'sociale klassen' en vier 'sociale segmenten'. De conclusie is dat sprake is van een 'duidelijke segmentatie van de Nederlandse bevolking en ook [van] een "zachte" tweedeling die soms tot ongemakkelijke tegenstellingen leidt', maar dat niet gesproken kan worden van een 'simpele polarisatie tussen *haves* en *have nots*'.

Voor de typologie van segmenten en klassen hebben de SCP-auteurs zich laten inspireren door het werk van de Britse socioloog Mike Savage en collega's (Savage et al. 2013) die voor het Verenigd Koninkrijk onderzochten hoe de klassensamenleving er in het begin van de 21ste eeuw uitziet. Op basis van de 'Great British Class Survey', die speciaal ontwikkeld werd voor dit onderzoek en deels werd afgenomen via de website van de BBC, kwamen Savage en collega's tot een typologie van zeven klassen. Het onderzoek leidde tot veel publieke en wetenschappelijke discussie, niet enkel over de Britse klassenmaatschappij en ongelijkheid, maar ook over de manier van meten en analysetechnieken en het uiteindelijke onderscheid tussen zeven klassen. Het tijdschrift *The Sociological Review* publiceerde in 2015 een themanummer over dit onderzoek, waarin andere sociologen werden uitgeno-

digd te reageren op zowel de onderzoeksmethode als de resultaten en consequenties van Savages klassenanalyse. Dit debat vormt de inspiratie voor het debat rond *Vershil in Nederland* dat in dit themanummer wordt gevoerd.

Vanuit heel verschillende invalshoeken bespreken Mark Elchardus, Harry Ganzeboom en Sawitri Saharso de uitgangspunten, onderzoeksmethoden, bevindingen en blinde vlekken van het rapport. Zo zet *Mark Elchardus* onder meer vraagtekens bij het theoretische vertrekpunt: komt daarmee de focus wellicht te veel te liggen op actoren die het kapitaal waarover ze beschikken gebruiken, ten nadele van 'bundels van omstandigheden en invloeden' die het denken, voelen en handelen van die actoren sturen? *Harry Ganzeboom* gaat juist dieper in op de analytische strategie en vraagt zich af of de SCP-onderzoekers zich met de keuze voor een latente-klassenanalyse te veel hebben beperkt tot het in kaart brengen van verschillen, terwijl we nu juist meer zouden willen weten over de precieze verbanden tussen demografische kenmerken en kapitaalverschillen. *Sawitri Saharso*, ten slotte, gaat in op de rol van gender en etnische afkomst in de geconstateerde ongelijkheden en oppert dat wellicht gericht beleid gevoerd moet worden om specifieke ongelijkheden te verminderen. De drie SCP-auteurs, *Cok Vrooman*, *Mérove Gijssberts* en *Jeroen Boelhouwer*, gaan in hun weerwoord in op de opgeworpen vragen.

Boeken over ongelijkheid

Tot slot biedt dit themanummer een aantal besprekingen van recente boeken over ongelijkheid. *Jaap Dronkers* bespreekt het boek *Een kloof van alle tijden* dat onder redactie van Herman van de Werfhorst (2015) is geschreven. Dit boek is een verzameling van studies naar verschillende aspecten van ongelijkheid, waaronder arbeidsmarktpositie, inkomensongelijkheid, cultuurconsumptie, politieke participatie, onderwijsuitkomsten en opvattingen over ongelijkheid. Dronkers legt de conclusie van de auteur – dat een kloof op basis van opleidingsniveau van alle tijden is – langs een kritische meetlat.

Ook boeken buiten de Nederlandse context zijn tegen het licht gehouden, met de vraag om de relevantie van deze internationale studies voor de Nederlandse situatie te toetsen. *Willem Boterman* bespreekt het boek *Cities and Inequalities in a Global and Neoliberal World*, samengesteld door Faranak Miraftab en collega's (2015). In een aantal casestudies analyseren onderzoekers uit verschillende landen de economische, politieke en sociale dynamieken die stedelijke ongelijkheid veroorzaken of reproduceren. Hoe krijgen mondiale processen van deregulering, neoliberalisering en gentrificatie vorm in verschillende lokale contexten, waaronder Nederlandse stedelijke contexten?

Hoe ongelijkheid doorwerkt in gezondheid en levensverwachtingen is misschien wel de meest ongemakkelijke waarheid over ongelijkheid, die niettemin in het publieke debat weinig wordt besproken. De Amerikaanse sociologe Janet Shim gaat in haar boek *Heart-Sick. The Politics of Risk, Inequality, and Heart Disease* (2015) de strijd aan met het idee dat het 'de foute leefstijlkeuzes' zijn die ongelijkheden in gezondheidstoestand verklaren. *Rob Houtepen* bespreekt Shims kritiek op de verhullende manier waarop in de medische wereld – ook de Nederlandse –

kenmerken zoals klasse, ras/ethniciteit en sekse/gender worden gemeten en geïnterpreteerd.

Voor beleidsaanbevelingen kunnen we te rade gaan bij de Britse econoom Anthony Atkinson, die in 2015 het boek *Inequality. What Can Be Done?* schreef. Hoewel in vergelijkend perspectief de ongelijkheid in Nederland niet heel groot is, is Atkinsons werk bijzonder relevant, stelt *Monique Kremer* in haar recensie. Ongelijkheid is geen gegeven, en de oorzaken en oplossingen liggen dan ook, in elk geval deels, bij beleid en arbeidsmarktinstellingen. Hoewel Atkinsons aanbevelingen zich richten op het Verenigd Koninkrijk, ziet Kremer ook relevante en interessante ideeën voor Nederland.

Tim Reeskens, ten slotte, recenseert het nieuwste boek van de Amerikaanse politieke wetenschapper Robert Putnam, *Our Kids* (2015), over ongelijkheid in de Verenigde Staten. Kwantitatieve analyses aangevuld met een rist aan diepte-interviews bieden inzicht in de rol van het maatschappelijk middenveld, en hoe het verdwijnen daarvan funest kan zijn voor de kansen van kinderen die opgroeien in kansarme omgevingen. Hoewel Putnam een typisch Amerikaans recept produceert om de *American Dream* weer mogelijk te maken, geeft zijn analyse juist ook aanwijzingen voor het belang van de Nederlandse verzorgingsstaat in de ondersteuning van kansarme gezinnen.

Dankwoord

De totstandkoming van dit themanummer is een langdurig proces geweest waarbij we een woord van dank verschuldigd zijn aan de vele *compagnons de route*. Om te beginnen bedanken we de redactie van *Sociologie* voor hun voortdurende steun en aanmoediging tijdens het gehele proces waarin dit nummer tot stand is gekomen. We bedanken Sébastien Chauvin voor zijn rol bij de initiële beoordeling van manuscripten. Uitgever *Boom* verdient veel lof voor de productionele aspecten van dit themanummer en de manier waarop ze de afgelopen jaren *Sociologie* mee vorm hebben gegeven. Maar deze speciale editie rond ongelijkheid zou uiteraard niet mogelijk zijn geweest zonder de auteurs en de tientallen referenten die elk manuscript grondig tegen het licht hebben gehouden: veel dank daarvoor.

Literatuur

- Atkinson, A.B. (2015) *Inequality: What Can Be Done?* Cambridge: Harvard University Press.
- Bijsterveldt-Vliegthart, M. van (2012) *Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (VIII) voor het jaar 2012*. Kamerstukken 33.000 VIII, nr. 166, zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-33000-VIII-166.html.
- Bourdieu, P. (1986) The Forms of Capital. In J.G. Richardson (red.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood, 241-258.
- Bovens, M., P. Dekker en W. Tiemeijer (2014) *Gescheiden werelden? Een verkenning van sociaal-culturele tegenstellingen in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau en Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.
- Burawoy, M. (2005) For Public Sociology. *American Sociological Review*, 70(1): 4-28.

- BZK (2013) *Rijksbrede Trendverkenning*. Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.
- Dewilde, C. en P. Achterberg (2015) Sociologie in Nederland: graag minder van hetzelfde! *Sociologie*, 11(2): 268-273.
- Gualthérie van Weezel, T. (2015) Waar blijven de sociale wetenschappers? *Sociale Vraagstukken*, 30 november: <http://www.socialevraagstukken.nl/waar-blijven-de-sociale-wetenschappers/>.
- Kremer, M., M. Bovens, E. Schrijvers en R. Went (2014) *Hoe ongelijk is Nederland? Een verkenning van de ontwikkeling en gevolgen van economische ongelijkheid*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Lange, M. de, J. Tolsma en M. Wolbers (2015) *Opleiding als sociale scheidslijn: Een nieuw perspectief op een oude kloof*. Antwerpen: Garant.
- Miraftab, F., D. Wilson en K.E. Salo (2015) *Cities and Inequalities in a Global and Neoliberal World*. Abingdon: Routledge.
- Nederlandse Sociologische Vereniging (2013) *Naar een evenwichtige kwaliteitsbeoordeling van sociologisch onderzoek*. Op 20 februari 2016 ontleend aan www.nsv-sociologie.nl/wp-content/uploads/2013/03/NSV_kwaliteit_2013.pdf.
- Piketty, T. (2014) *Kapitaal in de 21ste eeuw*. Amsterdam: De Bezige Bij.
- Putnam, R.D. (2015) *Our Kids: The American Dream in Crisis*. New York: Simon and Schuster.
- RMO (2011) *Nieuwe ronde, nieuwe kansen*. Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkelingen.
- Savage, M., F. Devine, N. Cunningham, M. Taylor, Y. Li, J. Hjellbrekke, B. le Roux, S. Friedman en A. Miles (2013). A New Model of Social Class? Findings from the BBC's Great British Class Survey Experiment. *Sociology*, 47(2): 219-250.
- Shim, J. (2014) *Heart-Sick. The Politics of Risk, Inequality, and Heart Disease*. New York: New York University Press.
- Sloot, E. (2016) Piketty-hype voorbij, ideeën blijven. *Nederlands Dagblad*, 26 februari.
- Sociological Review (2015) Special Issue: Sociologies of Class: Elites (GBCS) and Critiques. *The Sociological Review*, 63(2): 205-549.
- Sociologie (2015) Debat *Rethink Sociology*. *Sociologie*, 11(2): 268-296.
- Vrooman, C., M. Gijsberts en J. Boelhouwer (2014) *Verschil in Nederland. Sociaal en Cultureel Rapport 2014*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Werfhorst, H. van de (2015) *Een kloof van alle tijden. Verschillen tussen lager en hoger opgeleiden in werk, cultuur en politiek*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Wilterdink, N. (2015) *Vermogensongelijkheid in Nederland*. Amsterdam: Van Genneep.
- Zoonen, L. van (2015) Pleidooi voor de middenmaat. *Sociologie*, 11(2): 268-273.